

A Žižek-fordítás megkésett aktualitása

 aszem.info/2019/07/a-zizek-forditas-megkesett-aktualitasa/

András Csaba

July 27,
2019

 [Facebook0](#) [Tweet0](#) [Pin0](#)

Aki Slavoj Žižek eddig magyar nyelven megjelent köteteinek ismeretében belefog *A Kommunista kiáltvány megkésett aktualitásának* olvasásába, annak fokozatosan ahhoz hasonló élményben lesz része, mint a túrázónak, aki egyszer csak felismeri az erdőben, hogy egy ideje körben jár. „Emellett a gondolatöredék mellett már biztosan elhaladtunk párszor”, „világosan emlékszem rá, hogy ezt a problémát már kikerültük korábban”, „senki sem tudna meggyőzni arról, hogy nem másodszor lépek ugyanebbe a folyóba” – gondolja az olvasó, és megérzései helyesek: Žižek legújabb magyarul is olvasható könyve nem sok olyat tartalmaz, amit ne olvastunk volna már tőle, ráadásul nem is egyszer.

„A Žižek-olvasás igen repetitív” – jegyzi meg a *Zűr a paradicsomban* című kötetéről írt kritikájában Sipos Balázs.[1] Ez mindig is így volt, Žižek szövegei sosem voltak mentesek az ismétlésektől és az önplagizálástól. Mi sem szemléleti ezt jobban, mint a filozófus illusztratív jelleggel használt vicceiből készült gyűjtemény,[2] amely nemcsak arra mutat rá, hogy az egyes viccek különböző szövegkörnyezetben mennyire más funkcióval épülnek be Žižek szövegeinek retorikájába, hanem arra is, hogy milyen sokszor kerülnek elő szinte azonos formában.

A Kommunista kiáltvány megkésett aktualitása is egy viccel indul, amely így szól: „egy hallgató azt kérdezi a jereváni rádiótól: – Igaz-e, hogy Rabinovics új autót nyert a lottón? – Mire a válasz: – Elvileg igen, de nem új autót, hanem új biciklit, és nem nyerte, hanem ellopták tőle” (7).[3] Ez a vicc Žižek munkáinak visszatérő eleme: 2001-ben még a Freud által elemzett Irma-álom logikájának,[4] 2005-ben a fantáziaműködés általános jellegzetességeinek,[5] idén pedig már a „toxikus maskulinitás” működésének[6] szemléltetésére szolgált. Akármit is gondoljunk az ehhez hasonló viccek szerepeltetéséről (például, hogy a szerző pusztán a nyugat-európai közönséget kívánja lenyűgözni ezekkel a kelet-európai egzotikumokkal, vagy hogy mennyire üdítő végre egy igazán szellemes filozófust olvasni), az biztos, hogy a viccek Žižek munkáiban jól körülhatárolható

funkcióval rendelkező elemek: a szerző allegóriákként, sajátos logikákat megjelenítő miniatűr narratívákként használja őket, amelyek gyakran olyasmire mutatnak rá, amit ezek nélkül nehezen ismernénk fel.

Mi történik a viccel *A Kommunista kiáltvány megkésett aktualitásában*? Žižek így folytatja: „Nem ugyanez érvényes a *Kommunista kiáltvány*-ra is? Kérdezzük meg a jereváni rádiót: – Aktuális még ez a szöveg? Nem nehéz kitalálni a választ: elvileg igen, hiszen kiválóan írja le a kapitalizmus őrült táncát, melynek dinamikája csak most, több mint másfél évszázaddal később bontakozik ki teljes egészében, de...” (7). A három pont utáni következő mondat már Gerald A. Cohen álláspontját ismerteti a proletariátus legfontosabb vonásairól, mely alapján Žižek a hiányzó forradalmi szubjektum sokat emlegetett kérdéséhez jut.

Miért volt tehát szükség a jereváni rádiós viccre? Azért, mert ez hivatott összetartani az esszét: innentől arról lesz szó, hogy bár az egyes elemek (vö. autó, lottó) tekintetében a *Kommunista kiáltvány* megállapításai már nem érvényesek, összességében mégiscsak „igaz a hír” és „aktuális a szöveg”. A kötet egyik végkövetkeztetése az lesz, hogy Marxnak „gyakran igaza volt, de sokkal inkább betű szerinti értelemben, mint arra maga is számított.” (68)

Žižek a kötet során rendszeresen hasonló retorikai fogásokkal él, de egyre többször lehet az az érzésünk, hogy ezek most nem annyira találóak, mint ahogy azt tőle megszoktuk.^[7] A Žižek-gép forog, de egyre kevésbé következetesek a szerkezetek, amelyeket kitermel.

A viccek ismétlődése önmagában nem lenne probléma: jóval nagyobb baj, hogy Žižek csaknem minden kötetbeli állítását és érvelését olvastuk már. Hogy először csak magyarul is elérhető példákat említsünk: a „társadalmilag tudatos milliárdosokról” szóló kritikát (9), „a járadékká váló profit” kérdését (15), a pratói tűzvész történetét (46), a történelem fogalma kapcsán kifejtetett gondolatokat (63) vagy az új osztályharcot meghatározó dimenziók felsorolását (69) mind ismerhetjük már az *Egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat* és a *Zűr a paradicsomban* lapjairól. Más részek, mint például „a Zsidó” alakzatának elemzése (26), az árufetizmus logikájának vizsgálata (29) és az erőszakkal kapcsolatos álláspont (56-57), egyértelműen a *Sublime Object of Ideology* és a *Violence* vonatkozó részeit sűríti.

A kötetben alig botlunk újdonságokba: egy-egy rövid szövegelemzést vagy az utóbbi évek aktualitásaira utaló hivatkozást leszámítva minden pusztán összefoglalás és ismétlés. Ez persze elfogadható stratégia lenne, ha *A Kommunista kiáltvány megkésett aktualitása* ismeretterjesztő, bevonó, agitatív, sokakhoz szóló kötet lenne, amely növelné a žižeki gondolatok hozzáférhetőségét. A kötet azonban minden jel szerint nem erre vállalkozik. A szöveg sűrű, zsúfolt a szakterminusoktól, a csupán érintőlegesen idézett szakirodalmaktól és a nehezen felfejthető utalásoktól. A könyv esszének túlságosan nehézkes, szaktanulmánynak viszont pongyola – a Žižekkel először találkozó olvasónak érthetetlen, a sokadszorra találkozóknak unalmas.

Szintén gyanakvást ébreszthet a kötet vállalkozásával kapcsolatban, hogy Žižek nemcsak Marx életművét kezeli egységes egészként, de jellemzően – a témában megjelent számos szakirodalom ellenére – a *Kommunista kiáltvány*ban megfogalmazottak és Marx életműve között sem húz határt. Ezt remekül szemlélteti, hogy a kötet első oldalai csaknem megegyeznek Žižek egyik cikkének szövegével, amely pontosan ugyanezeket az állításokat tette – csak nem a *Kommunista kiáltvány*ról, hanem a tavalyi évforduló apropóján Marx teljes munkásságáról.[8]

Ezen a problémán még felülemelkedhetünk: Žižek célja jól láthatóan nem az, hogy a *Kommunista kiáltványt* történeti szempontokat mozgatva olvassa, és így tegyen róla pontos megállapításokat, hanem az, hogy a jelen felől szemlélve ossza meg olykor véletlenszerűnek tűnő asszociációit a szöveg kapcsán. Csakhogy ezek az asszociációk nem igazán összefüggőek: nem tartja őket össze sokkal több szempont, mint a jereváni rádióval kapcsolatos vicc.

A hat fejezetre osztott esszé első része a forradalom hiányzó szubjektumának kérdéséről (7-9) a „dolgok internete” (Internet of Things) koncepcióján (10-13) és a privatizáció új lehetőségein (14) keresztül jut a szellemi javak és az „általános értelem” természetének tárgyalásáig (15-17). A fejezet végkövetkeztetése, hogy noha korunk szellemi munkásai már valóban nincsenek elválasztva „objektív munkafeltételeiktől” (ezalatt tárgyakat értve, például a laptopjukat), de „el vannak vágva munkájuk társadalmi terepétől, a nem magántőke által közvetített »általános értelemtől.«” (17)

A második rész először egy feltételezett liberális olvasó kérdéseire válaszol (18-19), foglalkozik valamennyit a patriarchátus kérdésével (Žižek szerint mára az a hegemon ideológia, hogy a patriarchális ideológia hegemon ideológia – 22-23), majd kitér a jövő elképzelhetetlenségének – a kritikai diskurzusban manapság kimondottan divatos – kérdésére (25-26). Ezt egy jellegzetesen posztmarxista[9] érvelés követi, mely az árufetisizmusra helyezi a hangsúlyt (28-31). A következő két fejezet egyaránt a spektralitás[10] és a fiktív tőke fogalmait járja körbe, jól ismert érvelésekkel az individuális szabadság ideológiájáról (36-38) és a pénz természetéről (40-41).

Az ötödik rész (*Nemszabadság a szabadság álarcában*) minden bizonnyal a kötet legkövetkezetesebb és legizgalmasabb része. Žižek itt Chesterton és Wagner olvasása során a lehető „leghegelibb” stílusában dialektikus megfordítások látványos sorozatát produkálja: maga a bűn erkölcsösebb tevékenység, mint az erkölcsi alapelvek tagadása (50-51), a Törvény az univerzalizálódott bűn (55), a „természeti rend” legdurvább megsértése a „természeti rend” feltételezése (56), az individuális szabadság pusztán a nemszabadság álruhája (57-59).

Így érünk el a zárófejezethez, mely mintha össze akarná foglalni a korábbi részeket, de újra és újra elveszítené a lendületét ebben a törekvésben. Végül a rész Lenin, Mao és Trockij politikai stratégiáinak elemzésévé alakul, hogy a szöveg – pár jellegzetesen žižeki fordulat után – arra jusson, hogy Marx maga azért nem marxista, mivel ő maga a marxizmuson kívül álló vonatkozási pont (70). A végkövetkeztetés ezért az, hogy ma

akkor lehetünk híek Marxhoz, ha nem vagyunk marxisták, „hanem új módon megismételjük Marx alapító gesztusát” (71). Ezzel a tanulsággal zárul az esszé, és Žižek nem fejt ki, hogy ezt a „gesztust” miként is látja megismételhetőnek.

Žižek van akkora formátumú szerző, hogy a fecsegése is nagyon tanulságos legyen, de *A Kommunista kiáltvány megkésett aktualitásának* fecsegése ritkán ilyen. Mindezek fényében kérdéses, hogy miért pont ezt a Žižek-kötetet fordították magyarra. Utóbbira – a kötet tavalyi megjelenése mellett – elsősorban az a válasz kínálkozik, hogy ez a könyv tűnt a legolcsóbban előállíthatónak és a legkönnyebben eladhatónak.

A Kommunista kiáltvány megkésett aktualitása először 2018-ban jelent meg németül. Eredeti címe *Die verspätete Aktualität des Kommunistischen Manifests* volt, az angol változat (*The Relevance of the Communist Manifesto*) teljesen elhagyja a „megkésettiségre” vonatkozó jelzőt, és pusztán „fontosságot” emleget. A cím megfelelőnek tűnhetett a jobbára reflexszerűen antikommunista magyar olvasóközönség idegeinek felborzolására és érdeklődésük felkeltésére.

A kötet borítóján két idézet szerepel, az egyik Mark Zuckerberggtől („feladatunk megteremteni azt az érzést, hogy van cél”), a másik Marxtól („ha ez a marxizmus, én nem vagyok marxista”). A kötetben az első idézet pusztán egy zárójeles megjegyzésben szerepel, ahol Žižek éppen ezen a mondaton gúnyolódik: „ez a mondat egy olyan férfi szájából hangzott el, aki a Facebookal megalkotta az idő elfecsérlésének legsokoldalúbb eszközét!” (9). A második idézetről kiderül, hogy szovjet félrefordításról van szó (69), mivel az eredeti szöveg így szól: „Ce qu’il y a de certain, c’est que moi je ne suis pas marxiste” („csak az bizonyos, hogy én nem vagyok marxista”). Žižek tehát mindkét idézetet „leleplezi” a kötetben, de az Európa Könyvkiadó munkatársai nem zavartatták magukat ettől, feltehetően azért, mert a két erős érzelmi viszonyulásokat kiváltó név javíthatja az eladási mutatókat. Ehhez járul még a keménykötés és az alaposan kimunkált dizájn.

Az is a kötet kiadása mellett szólhatott, hogy kevés munka volt vele: Žižek esszéje a kis formátumú (A5-ös) könyvben másfeles sorközzel szedve sem sokkal hosszabb hatvan oldalnál. Hogy a könyv mégse olcsó zsebkönyvként végezze, a kiadó – a német változatot követve az angollal szemben – a *Kommunista kiáltvány* szövegével, valamint a kiáltvány hét előszavával és két mellékletével töltötte fel a maradék 150 oldalt. Arra a tényre, hogy Žižek szövege kevesebb, mint a kötet harmadát teszi ki, a borítón semmi nem utal. A *Kommunista kiáltványt* és a kapcsolódó írásokat a kötet újrafordítás nélkül közli, abban a formában, ahogyan ezek a szövegek online – valamint csaknem minden antikvárium polcán – elérhetők. Žižek esszéjére stiláris és nyelvhelyességi szempontból is ráfért volna még egy alapos ellenőrzés, ahogy az talán már a korábbi idézetekből is látszott („*Kommunista kiáltvány-ra*”, „mint arra maga is számított” stb.).

Ez a kötet tehát gazdaságos választás volt. Pedig lett volna miből válogatni: Žižek bámulatosan termékeny szerző. Az idén hetvenéves filozófus több mint hetven könyvet jegyez szerzőként és társszerzőként, és ekkor publicisztikáiról, előszavairól és szerkesztéseiről még nem is beszéltünk. Žižek kötetei nemcsak eltérő minőségűek, de

eltérő jellegűek is: akadnak köztük hatalmas jelentőségű filozófiai, pszichoanalitikus és filmelméleti szakmunkák, egy-egy tárgyra koncentrált tematikus kötetek, valamint izgalmas esszéisztikus/publicisztikai jellegű korrajzok.

A legutóbbi kategóriával jól állunk: az Eszmélet Alapítvány jóvoltából (online és ingyen) elérhető az egyik legjobb kordiagnózist kínáló Žižek-kötet, a 2008-as gazdasági világválság nyomán született *Egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat*.^[11] A fontos filozófiai munkák közül egyedül a *Törékeny abszolútum* (Typotex, Budapest, 2011) fordításának örülhetünk. *A kettős zsarolás ellen* (Oriold és Társai, Budapest, 2018) aktuális és provokatív könyv,^[12] de lennének ennél a publicisztikagyűjteménynél jócskán fontosabb fordítanivalók is. A *Zűr a paradicsomban* (Európa Könyvkiadó, 2016) szintén nem kimondottan erős könyv, de legalább „befogadható” és „emészthető”,^[13] és még így is jóval tartalmasabb, mint *A Kommunista kiáltvány megkésett aktualitása*.

2005-ben, mikorra Žižek már nagyjából 20 könyvet publikált angolul, az egyik vele készült dokumentumfilmben (*Zizek!*, 2005, Astra Taylor) felteszik neki a kérdést, hogy melyik lenne az a három kötet, amely összefoglalja addigi munkáját. Žižek azt válaszolja, hogy – amellett, amit jelenleg ír – ezek a könyvek a *Sublime Object of Ideology*, a *Tarrying With the Negative* és a *The Ticklish Subject*, majd hozzáteszi: „ez minden komoly munka, amit valaha végeztem – pár aprósággal még itt és ott”. Apróságokban egyre inkább bővelkedünk, de a három könyvből egy sem hozzáférhető magyarul, holott mindhárom – s különösen az első, az életművet meghatározó ideológiaelméleti alapmű, *Az ideológia fenséges tárgyának* – lefordítása hatalmas eredmény lenne.^[14]

Csak reménykedhetünk abban, hogy a piaci logikák egyik legismertebb kortárs kritikusának előbb-utóbb hozzáférhetőek lesznek magyarul azok a kötetei is, amelyek nem illeszkednek annyira áramvonalasan a piaci igényekhez, mint *A Kommunista kiáltvány megkésett aktualitása*.

Slavoj Žižek: *A Kommunista kiáltvány megkésett aktualitása*, Szabó Zsuzsa (szerk.), Reich Vilmos és Rudas László (ford.), Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019.

---

[1] Sipos Balázs: *Az álomgyár álmai*. Élet és Irodalom, 60. évfolyam, 36. szám, 2016. szeptember 9.

[2] Mortensen, Audun (szerk.): *Zizek's Jokes*. MIT Press, Cambridge, 2014.

[3] A vicc magyar nyelvterületen is többféle változatban létezik, a legelterjedtebb szerint a kérdés az, „igaz-e, hogy Moszkvában banánt osztogatnak?”. A válasz pedig: „a hír igaz, de nem Moszkvában, hanem Leningrádban, nem banánt, hanem autókat, és nem osztogatnak, hanem fosztogatnak”.

[4] Žižek, Slavoj: *Did Somebody Say Totalitarianism?* Verso, London/New York, 2001. 190.

[5] Žižek, Slavoj: *Interrogating the Real*, Continuum, London, 2010. 260.

[6] Žižek, Slavoj: Toxic masculinity can be heroic, and here are the women that prove it. Independent, 2019. február 11.

[7] Jó példa a 10. oldalon olvasható Lemberg-vicc, melynek revelatív jellege mellett csak komoly intellektuális erőfeszítések árán tudnánk érvelni.

[8] Žižek, Slavoj: Marx Today: The End is Near... Only not the Way We Imagined It, The Philosophical Salon, 2018. április 30.

[9] A fogalom általam használt értelméhez lásd: Kiss Viktor: *Ideológia, kritika, posztmarxizmus*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2018.

[10] A *spektralitás* fogalmát Žižek derridai értelemben használja: „amikor megfordul a szilárd, anyagi tárgyak és a megragadhatatlan eszmék szokásos viszonya (a tárgyak egyre inkább folyékony élményekké oldódnak, miközben a virtuális szimbolikus kötelezettségek az egyedüli szilárd dolgok) – nos, csak ekkor aktualizálódik teljesen a Derrida által a kapitalizmus spektrális aspektusának nevezett jelenség” (45). Jacques Derrida *Marx kísértetei* (Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995) című kötete a kortárs ideológiakritika egyik legfontosabb inspirációs forrása. A kérdéshez lásd: Fisher, Mark: *Ghosts of My Life: Writings of Depression, Hauntology and Lost Futures*. Zero Books, Winchester/Washington, 2014. és Fogarasi György: *Nekromantika és kritikai elmélet*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2015.

[11] Žižek, Slavoj: Egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat. Eszmélet Alapítvány, Budapest, 2009.

[12] Ehhez lásd a magyar kötetbemutató online elérhető felvételét:

<https://www.youtube.com/watch?v=Clv7yt4RAqA>

[13] Iváncson András Áron: Zűr a kritikában. A szem, 2016. szeptember 20.

[14] E kritika szerzőjének álláspontja szerint szintén fordítást érdemelne még a *Looking Awry* és az *Enjoy Your Symptom!*, a 2005 utáni időkből pedig a *The Parallax View*, a *Violence* és a *Living in the End Times*.